

Источно (херцеговачко) питање

Радан, Л. (2023). *Устанак у Источној Херцеговини: 1875–1878. Узроци, ток и посљедице: (на основу досадашње историографије)*. Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, стр. 347.

Вук Мандић

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, Босна и Херцеговина
kodratmandic@gmail.com

У Требињу, самом средишту Источне Херцеговине, почетком 2023. године објављена је књига *Устанак у Источној Херцеговини 1875–1878*. Аутор овог дјела историчар Лазар Радан, по поријеклу Херцеговац, докторанд је на Одсеку Историје Филозофског факултета у Новом Саду. Темељ монографији представља истоимени мастер рад одбрањен на поменутој високошколској установи 2022. године. Прије овог рада аутор је написао научне чланке о Мићи Љубидратићу, Мелентију Перовићу, Петру Мркоњићу и друге. Наведени радови као и друга научна литература такође су један од кључних основа монографије, али иста ипак није само проста синтеза резултата досадашње историографије. Употребом изворне грађе, којој припадају Збирке Миће Љубидратића Архива Републике Српске из подручног одјељење Требиње као и Фонд породице Чингрија из Државног архива у Дубровнику, аутор је задовољио класичне постулате историјске методологије и дјелу дао посебну вриједност.

Како се из *Предговора* књиге да закључити, један од основних подстицаја за истраживање јесте чињеница да ни након готово вијек и по ова тема није историографски заокружена. Наспрам капиталних монографија Васе Чубриловића и Милорада Екмечића о Устанку у Босни, као и низа појединачних радова о Устанку у Херцеговини, налази се огромна празнина у нашем научном стваралаштву. Да је значај ове теме узрок томе излишно је и говорити. Устанак Срба у Херцеговини је једна од кључних прекретница националне прошлости, а како представља почетак Велике источне кризе њена важност је и далеко шира. Зато је неопходно додатно нагласити да је ова књига пионирски подухват у којем је аутор на научно утемељен начин, уз резултате властитог истраживања, критички обрадио, сажео и прегледно изложио до сада најважније историографске дomete о устанку у источном дијелу Херцеговине.

Главни дио књиге почиње *Уводом*, у којем се описују одлике устаничког

краја. Етимолошко значење појма Херцеговина, сажети историјски преглед, те географски и демографски приказ овог простора сачињавају *Увод*. Такав приступ у писању научног дјела изузетно је погодан за најшири круг читалачке јавности, тако да и они који имају нешто скромнија предзнања о овој теми са лакоћом могу да јој приступе. Значај поменутог дијела би до нарочитог изражаја дошао ако би у будућности монографија била преведена на неки од страних језика јер би за иностраног читаоца темељан увод био од неизмјерне важности. Иако је издвојена од претходног поглавља и наредна већа цјелина *Положај српској сџановништва њоловином XIX вијека* је уводног карактера. У овом поглављу наведени су бројни разлози због којих је избио устанак 1875. године. Након представљених неколико страних извјештаја о тешким околностима под којима живе хришћани, аутор пише о пријашњем устаничком дјеловању у Херцеговини. На веома спретан начин таквим текстуалним распоредом додатно је продубљена супротност између безизлазних прилика и ратничке традиције, што указује на неминовност предстојећих догађаја. Завршетак уводног дијела посвећен је објашњењу једног од пресудних узрочника, а то је погубна османска економска политика, оличена у репресивном пореском систему и неријешеним аграрним односима.

У дијелу *Војне ојерације херцеговачких устаника* хронолошки су приказана ратна дејства од првих дана устанка у љето 1875. године,

па све до аустроугарске окупације Босне и Херцеговине 1878. године. Свака година рата обиљежена је одређеним посебностима, што и мимо воље аутора утиче на динамику текста. Без обзира на такве околности, сагледана заједно сва потпоглавља чине складну и детаљно уређену цјелину. То посебно долази до изражаја у овом сегменту који говори о војној историји. Због специфичног начина борбе за мање од годину дана устанка десило се више стотина мањих и већих бојева. Такву бујицу догађаја је изузетно незахвално описати, али је успјешним разлучивањем битног од небитног, аутор успио створити питак и занимљив текст. Један од додатних начина да се стекне повољан утисак и избјегне пуко набрајање посљедица крвавих бојева, било је и представљање занимљивих биографских података најважнијих личности устанка. Тако су у раној фази осим почетних битки, приказане намјере и дјеловање Миће Љуби-братића. У нешто каснијем периоду, када је Цетиње потпуно преузело контролу над ратним операцијама, пажња је посвећена не само славним побједама, већ и раду књаза Николе Петровића.

Средишње мјесто у монографији припада поглављу *Дипломатија у устјанку*. Без икакве сумње због огромног утицаја које су међународне околности имале на устанак, рад на овом пољу био је најизазовнији. Сам аутор о томе пише: *Гошвоу у свим својим фазама, херцеговачки устјанак је директно зависио од дипломатских ијара Великих сила*. Источно

питање као једно од највећих оно-времених проблема, привлачило је пажњу свих еминентнијих европских дворова. Међу овима, нарочит утицај на балканске прилике имали су Беч и Петроград. Истраживање званичног дипломатског дјеловања из само једног од ова два града захтијевало би посебну, опширну студију. За додатно проучавање других начина дипломатије, а уз то и интереса посредно укључених европских сила, било би неопходно посветити значајан дио цјеложивотног истраживачког опуса. Ипак упркос овако огромним размјерама ове теме, аутор је успио да је примјерено представи. То је постигао успостављањем хијерархије међу европским силама у односу на њихов значај и непосредни утицај на устанак. Тако је највећи простор посвећен Аустроугарском и Руском царству, али ни друге значајније европске монархије нису занемарене. Осим високе дипломатије један дио ове цјелине чине и одједи устанка у околним крајевима. Ту је аутор указао на поједине теме које до сада углавном нису привлачиле велику пажњу, попут ратних миграција, добровољачких снага, одбора за помоћ устаницима и других. Истраживање у Дубровнику и кориштење такве архивске грађе за ова питања свједочи да је аутор са истом озбиљношћу приступио и овим локалним и занемареним темама, као и великој дипломатској игри.

Крај главне дијела представља поглавље *Завршетак устанка и мировна рјешења*. Сходно наслову у њему се наводе прилике у којима

су устаници дочекали исход Велике источне кризе. Описивањем резултата Мирвне конференције у Сан Стефану, али првенствено оне у Берлину, аутор завршава историографски дио монографије. Из тих описа је очигледно да је новонастали мир нестабилан, што симболично упућује на могућност неких нових устанака и читаоца враћа на почетак књиге. Посљедњи одјељак књиге је уједно и *Закључак*. Уз њега је приложен и низ портрета устаничких вођа, као и обимна библиографија. Списак са више од 150 библиографских јединица, које чине необјављени и објављени извори, периодика, монографије и научни радови, боље од било каквог приказа упућује на велику посвећеност и напоран истраживачки рад, а самим тим наговјештава и његов квалитет.

Упркос сталној намјери да се задржи објективност у писању приказа, његов тон несумњиво је похвалан. Свако је позван да се читајући разувјери у утемељеност такве похвале, али остајемо при ставу да је то јалов посао. Из свега горе поменутог јасно је да је ово несвакидашње научно дјело. Првенствено аутор је показао храброст одлучивши да се не бави маргиналним процесима у прошлости, већ да на самом почетку свог научног позива одабере тему од посебног значаја. Онај ко прочита ову монографију увјериће се да није све остало на храбрости и жељи, већ да је Радан успио у свом циљу да на основу досадашње историографије и појединих извора *Херцејовачки устанак обради у њојјуности, од свој*

йочейка, йа до краја, са акценйом на йерийориј Исийочне Херцејовине. Достицање таквог циља није једино што монографију чини изузетном. Као и сваки изузетан истраживачки рад и дјело које је пред нама разрјешава бројна питања, али и отвара низ нових.

Нажалост ова књига посредно указује и на много дубље друштвене проблеме. Поменута новоотворена питања не задржавају се само на научном пољу. Зашто је више од вијека било потребно да се добије свеобухватан преглед једног од пресудних догађаја националне историје? Зашто је мукотрпан посао којим се у бројним другим друштвима баве читаве научне институције, препуштен ентузијазму младог научника? Због очигледног немара колико још сличних тема попут ове чекају да буду достојанствено представљене? Без сумње ради се о проблемима који су и даље отворени. За неразријеша-

вање таквих одговорни су они који су позвани да их ријеше, али их ниподаштавају. Култура сјећања је омиљена синтагма, како наших највећих научних ауторитета, тако и представника власти. Овакви тужни примјери указују да је смисао њихових ријечи неријетко ништаван. Попут амблема и симбола на реверима скупих одјела, и оне дјелују битне и пуне дубљег патриотског значаја, а уистину се због суштинске небриге показују испразним и без икакве вриједности. Чак и када би покушали занемарити и изузети огромну важност коју теме попут ових имају за нашу заједницу, опет не би постојало довољно добро оправдање. Идеали жртвовања и борбе за слободу јесу општељудске вриједности и свако друштво би са поносом требало да их овијековијечи. Препуштање таквог посла заносу појединца, биће кратког вијека, а након тога неминовно ће услједити заборав.